

Zdravko Mlinar

Jezikovne spremembe in odpiranje Slovenije v svet

Ključne besede: jezikovne spremembe, jezikovna zavest, dibtomija domače-tuje, dopolnjevanje in izključnost, širjenje angleškega jezika, ogroženost slovenščine, zastoji v prevajanju, internacionalizacija znanosti, dvojezični slovarji.

The key words in the study are language changes, language consciousness, the domestic-foreign dichotomy, complementation and exclusiveness, the spreading of English, Slovene in danger, the translation gap, the internationalization of science, bilingual dictionaries. The author argues that in today's ever smaller world the prevalence of English is not always a threat for smaller nations, but can in some cases even be a boon.

1. Uvod

V danes prevladajočih razpravah v javnosti o slovenskem jeziku je v ospredju predvsem poudarjanje, **kaj hočemo** in **kaj moramo** storiti, **kako smemo** ali **ne smemo** ravnati, skratka bolj najstvena kot kajstvena razsežnost problematike. Ker ogroženost slovenščine hkrati pomeni ogroženost identitete slovenskega naroda nasploh, gre pri tem za eno od temeljnih družbenih vrednot. To pa pogojuje tudi ostrino ter "čustveni naboj" v nastopih posameznih avtorjev. S tem prihaja tudi do enostranosti in pavšalnih sodb, kar ne more predstavljati primerne podlage za iskanje - v danih razmerah - najboljše rešitve. Namesto pavšalnih sodb o tem, kakšni smo Slovenci nasploh (npr. močni v kljubovanju tujim vplivom), ali kakšna je slovenščina nasploh (npr. njena izrazna sposobnost enaka kot v drugih pomembnih jezikih), pogrešam več analize, ki se ne bi zadovoljila s sodbami **zunaj časa in prostora**, temveč bi razkrivala dejanske podobnosti in razlike v mednarodni primerjavi kot tudi glede na sloje in skupine v okviru naše države. Omejevanje razprave na vprašanja, ki zadevajo le "jezikovno zavest" in obsodbo "jezikovne brezbriznosti", "malomarnosti" in "razpuščenosti" ipd., hkrati pomeni, da puščamo ob strani širši družbeni kontekst,

znotraj katerega lahko pridemo do celovitejšega razumevanja tako vzrokov, pojavnih oblik, kot tudi posledic sedanjih jezikovnih sprememb ali poizkusov njihovega obvladovanja. Brez takšne razširitve se sami lahko najdemo na stranskem tiru in le opazujemo - tako kot več avtorjev negoduje, da se jim to že dogaja - kako se vsakdanja življenjska praksa odvija po starem naprej, ne glede na vse kritike in opozorila.

Če je vse več in več ljudi, ki se ne ravnaajo tako, kot naj bi se in če torej razkrivamo brezbriznost do slovenščine (nemarnost, zaniknost), ne le med podjetniki, trgovci, temveč tudi med športniki, novinarji, znanstveniki, in če so takšni znaki še najbolj množično prisotni v vedenju (naj)mmlajših generacij v zvezi z izrazoslovjem, ki se pojavlja ob njihovem udejstvovanju v glasbi, glede na njihov način oblačenja, v izpostavljanju njihovih idolov ipd., potem je očitno, da vse to terja še bolj temeljito pojasnitev. Zgražanje nad brezbriznostjo ne more nadomestiti analize globljih vzrokov zaznanih pojavov.

Takšna analiza pa mora kot svoj predmet vključiti tudi izhodišča in predpostavke našega ocenjevanja. Povprašati se je treba ali naše sodbe temeljijo na širšem poznavanju temeljnih razvojnih tokov v današnjem svetu, ali pa so mogoče naša merila postala preozka, preživela? Ali v spremenjenem družbenem kontekstu, ko se namesto "prostora krajev" uveljavlja "prostor tokov" (Castells, 1985), ko nekdanje relativno zaprte teritorialne skupnosti ali teritorialne kulturne sisteme vse bolj nadomeščajo "funkcionalna združenja" in "globalna omrežja", ter v situaciji, ko nacionalna država izgublja svojo suverenost (Falk, 1990) in se hkrati krepi samostojnost (pod)skupin in posameznikov znotraj njenih meja ter njihovo transnacionalno povezovanje in ko gre za še bolj odprte državne meje v evropskem prostoru, kar obeta še vse bolj sproščeno gibljivost ljudi, dobrin in idej v mednarodnem merilu - ali torej v tako spreminjajočem se družbenem kontekstu še lahko pričakujemo, da bomo ohranili notranjo **homogenost** in "**čistost**" avtohtone, jezikovne in kulturne dediščine? Ali ne bi kazalo bolj upoštevati spoznanj o razvojnih zakonitostih, ki kažejo na prehajanje od "identitete kot otoka" k "identiteti kot križišču"? Ali lahko vztrajamo pri t.im. "konservativnem pojmovanju nacionalne identitete", ki tudi v času globalne civilizacije predpostavlja notranjo etnično, kulturno in jezikovno homogenost in izključnost navzven? Kakšna so lahko naša pričakovanja glede zaščitne vloge "nacionalne države" v času, ko je družboslovje (Lubash, 1964) kritično zavrnilo tradicionalno razumevanje vloge le-te kot sorazmerno zaprtega ozemeljskega sistema (t.im. "model biljardnih krogel")?

2. Domače in tuje v našem komuniciranju

Spremembe znotraj Slovenije je zmeraj težje razumeti brez informacij o dogajanju v širšem prostoru. Čeprav je Slovenija šele nedavno postala samostojna država, si ob tem ne bi smeli delati iluzij, da to pomeni tudi **neodvisnost** od tujine. Dvoje okoliščin še posebej povečuje (medsebojno) odvisnost notranjih in zunanjih sprememb:

a. ta odvisnost je večja zato, ker gre za eno od najmanjših evropskih držav, za katere je znano, da morajo omejitve zaradi svoje majhnosti nadomeščati z intenzivnejšo mednarodno povezanostjo;

b. drugi razlog pa je v tem, da se je Slovenija osamosvojila sorazmerno zelo pozno, to je v času, ko so v drugih razvitih državah že bolj zaposleni z vprašanji, ki zadevajo nadnacionalno povezovanje (nekateri pa celo označujejo nacionalno državo kot anahronizem). Nasploh je vse več vprašanj, o katerih se odloča na nadnacionalni ravni, kar se odvija hkrati s krepitevijo samostojnosti (pod-)skupin in posameznikov znotraj države.

Ob takšnem razširjanju medsebojnih odvisnosti v evropskem in svetovnem merilu pa je treba razširiti tudi informacijsko podlago pojasnjevanja jezikovnih sprememb pri nas. Tako pa bomo hkrati prehajali od izrazito subjektivistično naravnane razlage današnje problematike slovenskega jezika k bolj objektivizirani osnovi vsakršnega sklepanja o tem. Tako s spoznavnega kot z akcijskega (političnega) vidika se izkaže, da temeljne dileme, ki so danes pri nas v ospredju, niso le naše; številne izkušnje o tem so že na voljo tako v drugih majhnih državah kot celo v največjih državah, npr. v ZDA, kjer se pojavljajo gibanja za zaščito angleščine kot uradnega jezika ipd. (Tarver, 1989, Fishman, 1977).

Ob tem, ko presegamo dosedanje tehnološke, ekonomske in politične ovire za povezovanje v širšem prostoru in si tako zagotavljamo dostopnost do vse širšega kroga držav, skupin in posameznikov, pa hkrati nekako s presenečenjem razkrivamo "vdiranje" tujega v naš domači prostor. Tu gre za značilno nasprotje med "dvema zakonoma dostopnosti". Vsakdo si hoče zagotoviti neoviran, prost dostop do vseh drugih, hkrati pa nadzorovati in obvladovati dostop drugih do sebe. Le v tem smislu se zdi, da lahko razumemo, da se kot presenečenje pojavlja dejstvo, da imamo tudi znotraj Slovenije vse več tujega, več tujščine, kar najeda skladnost in čistost domačega, slovenskega jezika. Po eni strani smo ponosni na to, če napredujemo v smeri demokratične in - to predpostavlja - odprte družbe, hkrati pa se izkaže, da pri tej odprtosti računamo na izrazito enosmernost. Npr. naši strokovnjaki naj bi se izpopolnjevali v tujini in se vračali na svoja delovna mesta doma. Hkrati pa naj bi omejevali priseljevanje tujcev in njihovo delovanje pri nas, razen tistih (predvsem iz razvitih držav), ki bi se asimilirali v našem okolju. Ob tem pa pogosto obžalujemo, ker smo storili premalo, da bi preprečili asimilacijo naših izseljencev v drugih državah.

Razprava o vdiranju tujega v slovenski jezik je torej le ožja tema v preučevanju o odpiranju teritorialnih kulturnih sistemov in teritorialnih skupnosti nasploh. Ob tem pa je do sedaj prevladovalo **statično razumevanje** dihotomije **domače-tuje**, kot da gre za nekakšno stalnico. Dejansko pa se pomen teh pojmov močno spreminja v času, kar je še posebej očitno v primerjavi med generacijami. V raziskavah na Švedskem je bilo npr. ugotovljeno, da starejši ljudje spremljajo televizijske oddaje v angleščini z določenimi težavami oz. distanco; za mladino pa je bilo ugotovljeno, da teh oddaj sploh ne doživlja kot tuje in tako tudi angleškega jezika ne sprejema več kot **tuji** jezik (Findahl, 1989).

V času satelitskih komunikacij (Destefano, 1989; Laskin, 1975), ki so časovno in stroškovno skorajda neodvisne od oddaljenosti, ni mogoče togo vztrajati pri geografskih ločnicah iz časa poštne kočije. V preteklosti je veljalo pravilo, da so tam, kjer so se oslabile ali bile prekinjene komunikacije, nastale razlike v jeziku oziroma kulturi. V

tem smislu tudi izoglose tečejo preko točk, na katerih prihaja do prekinitev ali oslabitev komunikacij (Ferguson, Gumpers, 1973). V preteklosti so te prekinitve v veliki meri izražale naravne fizične meje (planine, reke ipd.) in v tem smislu npr. pravijo, da italijanskega jezika ne bi bilo brez Alp. Tako pravzaprav ne preseneča, da smo se danes, ko telekomunikacije premoščajo takšne ovire (in če velja isto načelo), zaradi večje pogostosti stikov v širšem prostoru znašli pod močnim pritiskom množičnega vdiranja tujščine. S preseganjem ovir v komuniciranju hkrati izgublamo prejšnjo zaščito pred neobvladljivim vdiranjem tujega. Ob vse večji gibljivosti ljudi, ko se povečuje pogostost potovanj in tudi krajših bivanj vse večjega števila ljudi (in ne gre le za spremembo stalnega bivališča), postaja vse težje razlikovanje med avtohtonim in priseljenim prebivalstvom, med domačini in tujci. Prisotnost tujcev izsiljuje tudi uporabo tujih jezikov, še zlasti pa angleščine, ki nastopa skorajda kot predstavnik teh jezikov. Prihaja kar do nekakšnega stopnjevanja, tako da že v naprej poznamo značilne situacije v katerih se tuje jezike bolj ali manj uporablja: v letalih in na letališčih bolj kot v vlakih in na železniških postajah (med posadko letala in kontrolo letenja na letališču - celo izključno angleščino, četudi je to pogovor med Slovenci), v avtobusih pa večinoma ne najdemo dvojezičnih napisov, v hotelih bo pogovor večkrat v tujem jeziku kot v (podeželskih) gostilnah, na univerzi bo v uporabi več tuje literature in več predavanj v tujih jezikih kot pa v srednjih in osnovnih šolah, tisti z višjimi stopnjami izobrazbe pogosteje komunicirajo v tujih jezikih kot tisti z nižjimi itd.

Jezik se danes nujno več ne veže na prav določeno ozemlje, tako kot je bilo v preteklosti, ko so bili tisti, ki so ga uporabljali omejeni na prav določeno območje ali na nekaj območij sveta. Kot pravi Mackey v tem stoletju na podlagi revolucije v sredstvih množičnega obveščanja nekatere jezike lahko razumejo nekateri ljudje v **vseh delih sveta**. In od časa, ko je začel delovati komunikacijski satelit Intelsat III (1967), je postalo tehnično mogoče, da se med vsemi odvijajo medsebojne komunikacije. Prvič v zgodovini človeštva je prišlo do tega, da noben del sveta ni več popolnoma izključen iz povezav s preostalim svetom. Tako pa tudi prihaja do razhajanja med jezikom in ozemljem.

Tudi slovenščina ne bo več nekakšna edinstvena posebnost geografskega območja Slovenije, saj jo že danes in jo bodo v prihodnje - vsaj v doglednem času - še bolj uporabljali v številnih krajih po vsem svetu in ostajali povezani s svojo "matico". Organizirano učenje slovenščine se odvija v več evropskih državah, v ZDA, v Argentini, v Avstraliji in drugod. Hkrati pa kot že danes (kritično?) ugotavljamo, je med nami vse več tujega. Tu so diplomati s svojimi otroki, ki jih ni mogoče omejevati, da bi se učili le v slovenskem jeziku; zanje so bili ustanovljeni posebni vrtci ipd.

Dopolnjevanje ali izključevanje?

Ob takšnih spremembah pa se danes "vdiranje tujega" v slovenski jezik - podobno kot pri drugih narodih - zaostri predvsem v splošno vprašanje:

- Ali vdiranje tujega hkrati pomeni izrivanje, negacijo domačega, slovenskega?
- Ali več tujega res pomeni bogatitev in dopolnjevanje domačega?

Pri tem pa bi spet lahko razločevali ali se takšno dopolnilno ali izključujoče se razmerje pojavlja z vidika posameznih besed, ali pa tudi z vidika jezikov v celoti. V

prvem smislu je bila npr. značilna zelo ostra kritika, ki so jo izrazili francoski puristi v zvezi z rabo angleških besed ("franglais") namesto francoskih, ki so že bile v uporabi. "Weekend", "meeting", "computer" in "okay" so npr. angleške besede, ki izrivajo francoske ekvivalente kot so "fin de semaine", "rendez-vous", "ordinateur", in "d'accord" (Flaitz, 1988, Etienne, 1973). Tudi pri nas je najostrejša kritika naperjena proti težnjam nekaterih, da uporabljajo tujke v primerih, ko imajo na voljo ustrezne domače izraze (npr. ob razbohotenju različnih novih podjetij, ki prevzemajo tuje oznake; gl. tudi Gradišnik 1986, 1993).

Ko pa gre za dopolnjevanje ali izključnost jezikov v celoti, se - zlasti z višjo stopnjo izobrazbe prebivalstva - tudi v tem pogledu jezik pojavlja kot predmet izbire. V prihodnje bo dobila večji pomen tudi volja, hotenje ljudi, saj jim jezik (in tudi nacionalna pripadnost) ne bo predstavljal nekakšne usodne danosti, ali "pripisano značilnost", temveč bo vse bolj predmet zavestne opredelitve (kar pa ni v nasprotju s pripombo, ki sem jo podal o tem, da se danes razprave preveč omejujejo le na "jezikovno zavest").

Z učenjem tujih jezikov je človek vse manj dokončno opredeljen že po samem kraju rojstva in bivanja, hkrati pa posameznik svojo samostojnost uveljavlja tudi tako, da na svoj lasten in edinstven način povezuje prvine (ali segmente) različnih ozemeljskih kulturnih sistemov. Ko gre za izbiro v učenju tujih jezikov, ta raznovrstnost pride do izraza potem, ko predhodno že uresničijo običajni, standardni program. Iz doseďanjega poučevanja tujih jezikov v Sloveniji izhaja, da potem, ko so se (na)učili angleščine in/ali nemščine, pride na vrsto večja razpršenost interesov, ki se kaže v učenju španskega, kitajskega in drugih jezikov.

Ob hitrejšem uveljavljanju angleščine kot svetovnega jezika v zadnjih desetletjih pa se hkrati kaže, da se zmanjšuje zanimanje tistih, ki jim je to materni jezik, da bi se učili še druge jezike. V tem smislu pa torej le gre tudi za **alternativno razmerje** (t.im. "logika z ničelno vsoto"), tako, da več enega pomeni manj drugega. Če Joshua A. Fishman (gl. Fishman, Cooper, Conrad, 1977) kljub temu ugotavlja, da se angleščina v svojem današnjem širjenju v svetu prvenstveno pojavlja v **dopolnilni ali partnerski vlogi** (torej ne kot alternativa drugim jezikom), lahko rečemo da je to zaradi tega, ker si moramo drugače govoreči z dodatnimi naporii osvojiti še angleščino kot drugi oziroma tuji jezik.

Vprašanje, koliko angleščina ogroža druge jezike, zlasti jezike manjših narodov, pa je treba osvetliti tudi z nasprotnega zornega kota. Tudi angleščina se namreč v tej svoji ekspanziji močno spreminja. Čeprav njeno širjenje **ni stvar sporazuma** med narodi (tako kot je bilo mišljeno za esperanto), temveč je izraz tehnološke, gospodarske, kulturne in politične **premoči** njenih "nosilcev", vendarle v določenem smislu tudi njena prevlada slabi. Čim bolj namreč vključuje prvine različnih kultur iz vsega sveta, tem bolj se **zabrisuje njena posebnost, partikularnost**, ki bi se kot taka vsiljevala drugim posebnostim. Od vseh jezikov sveta prav angleški jezik postaja najbolj odprt za celotno svetovno raznovrstnost. To pa nakazuje dolgoročno perspektivo, da prav ta jezik postane sorazmerno najbolj reprezentativen v odnosu do vseh drugih. V tem smislu bi se torej zmanjševala njegova **izključnost in dominacija**. Drugače rečeno, angleščina je "prenehala biti eksponent samo ene (zahodne) kulture in je prerasla v

najbolj mnogokulturni jezik sveta, v jezik, katerega izrazne možnosti se neprestano širijo in sprejemajo vase pestre tuje sestavine" (Grosman, 1994).

Sosedski in globalni vdori

V zvezi s tem je treba pojasniti razliko, ki se kaže v odnosu Slovencev do angleščine v primerjavi z njihovim odnosom do ogrožanja s strani jezikov sosednjih narodov. Kar precej časa je trajalo, ko so bila v Sloveniji v ospredju le jezikovna vprašanja v zvezi z vdiranjem srbohrvaških izrazov, čeprav le-ti še zdaleč niso dosegali obsega hkratnega vdiranja angleščine. Šele z nekakšnim faznim zaostankom, ko je bilo "vsega skupaj le preveč" in po prekinitvi stikov z drugimi deli nekdanje Jugoslavije, se je pozornost začela postopoma preusmerjati na tisto, kar v družboslovni literaturi označujejo kot "globalne vdore" (global intrusions). Razmeroma pozno zavrnilno reagiranje na te vdore pa tudi relativno omejeno (predvsem na izobražence - jezikoslovce in književnike, gl. npr. Pogačnik, ur. 1987) ima vrsto razlogov.

V preteklosti je šlo za ekspanzionistične težnje s strani sosedov (v odnosih z Italijo je ta tema še vedno aktualna)¹, ki so jih neposredno ali posredno spremljala pričakovanja, da bo prišlo tudi do osvajanja delov slovenskega ozemlja. Širjenje angleščine pa se glede na to pojavi kot novost, saj gre za vplive iz svetovnega jedra, ki simbolizira najvišjo stopnjo razvitosti in hkrati neposredno ozemeljsko ne ogroža slovenskega naroda. Tako postane lažje razumljivo, da večina ljudi pri nas (še zlasti pa mlajše generacije gl. tudi, Mlinar, Poštrak, 1991) sprejema angleščino kot prvi tuji jezik. To se kaže tako glede na dejansko znanje tega jezika kot tudi glede na stališča v zvezi z njegovo vlogo v prihodnosti. Čeprav angleščina danes v obveznem programu šolanja povsem prevladuje, kljub temu vprašanci v anketi SJM na vprašanje: "Kateremu tujemu jeziku bi morali dati večji poudarek kot danes?" - odgovarjajo takole:

1. angleščini 40,5%, 2. nemščini 38,9%, 3. italijanščini 4,6 %, 4. francoščini 3,4 %, 5. ruskemu jeziku 0,3 %, 6. drugemu jeziku 1,3 %, 7. ne ve, nobenemu 10,9 %.

Razmeroma visok delež odgovorov v prid nemškemu jeziku v veliki meri izraža dejstvo, da ima le-ta premajhno vlogo v obveznem programu izobraževanja.

Sicer pa je v zvezi z večno temo o slovenskem "hlapčevstvu" potrebno opozoriti, da se ob širjenju angleščine v evropskem in svetovnem merilu Slovenci z znanjem tega jezika prvič pojavljajo v enakopravnem, ali pa celo boljšem položaju v odnosu do sosedov. Do slednjega prihaja, kadar se lahko izkažejo z boljšim znanjem, kot ga imajo sosedje, npr. Italijani ali Madžari, ki še bolj računajo na svojo samozadostnost. V kontekstu razširjanja angleškega jezika se torej relativizira in dejansko **zmanjšuje možnost dominacije** večjih sosednjih narodov v odnosu do Slovencev. Medtem ko se starejše generacije Slovencev, npr. v Avstriji, poskušajo sporazumeti na podlagi

¹ Pri tem je značilno, da v zamejstvu radi sprejemajo slovenske dijake z naše strani meje v brezplačno šolanje.

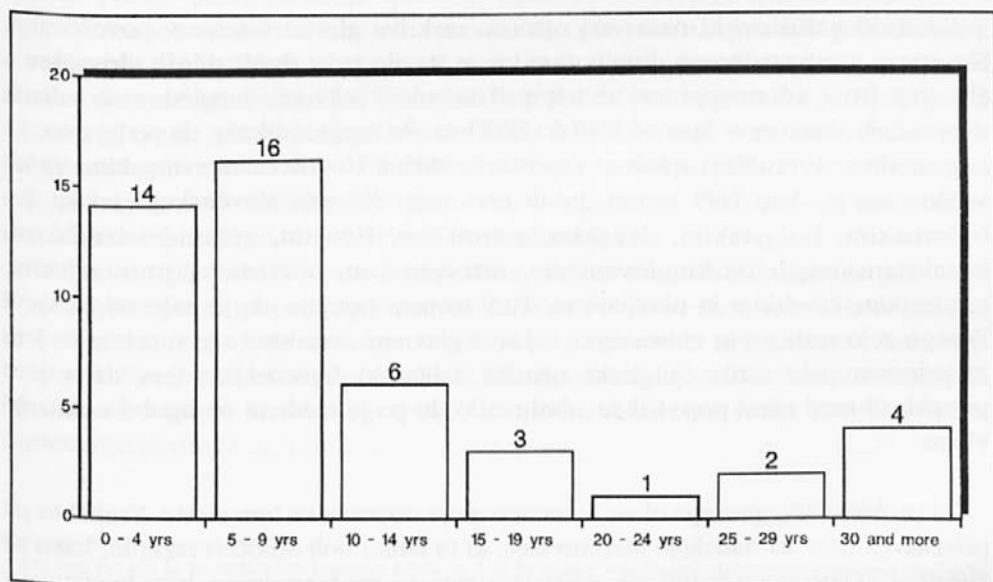
svojega omejenega znanja nemškega jezika, pa je za mlajše generacije značilno, da imajo nekaj skupnega, kar izključuje statusne razlikovanje med njimi.

Pri tem pa gre tudi za **nevarnost osiromašenja** zato, ker lahko pride do zmanjšanja neposrednih stikov s sosednimi in drugimi evropskimi narodi, ne da bi bila hkrati zagotovljena toliko večja dostopnost do bogastva raznovrstnih kultur prek angleškega jezika. Radialne komunikacije - med svetovnim jedrom in periferijo - se za sedaj uveljavljajo hitreje kot pa tangencialne. Tu se še zlasti pojavlja zadrega v primerih, ko gre za stike med narodi, ki so si tako po kulturi kot po jeziku zelo blizu (vzemimo stike Slovencev s Čehi in Slovaki) pa vendarle lahko pride do tega, da se bo večina stikov z njimi odvijala v angleškem jeziku. O tem še kasneje.

3. Časovni zastoj v prevajanju in neposredno prevzemanje tujega

Vdiranje tujega v naš jezik je v veliki meri odvisno od obsega (deleža) tuje literature, ki se prevaja v slovenščino in od hitrosti, dinamike tega prevajanja. Čim manjši delež tuje ustvarjalnosti lahko prevedeno v slovenščino in čim večje so zakasnitve v izdajah prevodov tujih del v slovenskem jeziku, tem več bo neposrednega prevzemanja tujščine pri nas.

Takšno izhodišče nam takoj nakaže veliko zaostritev tega problema. Prevajanje postaja ozko grlo v medkulturnem komuniciranju, tako glede na vse večje potrebno število kvalificiranih kadrov - prevajalcev, glede na vse večja finančna sredstva in glede na vedno krajši čas v katerem naj bi bilo opravljeno (idealno vzeto v istem hipu, simultano). Zmeraj večji je sklad kulturnih stvaritev, ki **ostaja nepreveden** v slovenski jezik. Tudi tista maloštevilna dela iz posameznih (strokovnih) področij, ki so prevedena - tako kot npr. na področju sociologije - se pojavljajo v slovenščini z večletno včasih tudi z večdesetletno zamudo (glej grafični prikaz spodaj).

Zakasnitev objav prevodov socioloških del v slovenskem jeziku

Večina del socioloških klasikov sploh ni prevedena v slovenščino. Med redkimi izjemami sta npr. dve deli Emila Durkheima, ki pa sta izšli v slovenskem jeziku s skoraj **stoletno zamudo**. Pregled vseh prevodov del, ki so izšla v Sloveniji v času od 1970 do 1993 kaže, da gre za tako maloštevilna dela (in med izbranimi je še dosti takih, ki niso čisto sociološkega značaja), da bi skoraj lahko rekli, da to področje glede na dejansko svetovno "prozvodnjo" ostaja skorajda v celoti zunaj slovenskega jezika. In kaj lahko pričakujemo v prihodnosti?

Vprašanje o **časovnem zaostanku**, pa je seveda dosti širšega pomena. Ob vse večji dinamiki dogajanja se pojavlja značilna zadrega, npr. tudi pri oddajah po radiu in televiziji, ko se nam od časa do časa opravičujejo, da so ravnokar prejeli gradivo, ki ga niso utegnili opremiti s slovenskim prevodom. To pomeni, da tudi preko tistih komunikacijskih poti, ki so v "slovenskih rokah", vse težje **obvladujemo** pritok tujih virov in zagotavljamo njihovo prevajanje v slovenščino. Hkrati pa te poti predstavljajo zmeraj manjši delež vseh, ki so jim prebivalci Slovenije v vsakdanjem življenju izpostavljeni. (Vzemimo povečevanje števila programov posredovanih preko kableske televizije, kjer je razmerje domačih in tujih približno 1:10).

Vdor angleščine je v tem smislu najbolj značilen na tistih področjih, kjer v zadnjem času prihaja do najbolj dinamičnih sprememb, do številnih novosti, iznajdb, izumov ipd. V tem smislu bi lahko izpostavili področje računalništva in informacijsko-telekomunikacijske tehnologije na sploh. Ko gre za izrazoslovje na tem področju, ni le Slovenija tista, ki bi zaostajala, temveč je značilno, da npr. tudi v Nemčiji ne računajo več s tem, da bi lahko sproti (ali pa nasploh) ustvarjali vzporedno terminologijo v svojem jeziku. Iz naših izkušenj je sicer znano, da angleške izraze, ki jih sprva neposredno prevzemamo (vzemimo kar - computer), kasneje z večjo ali manjšo zamudo vendarle prevedemo, pa bodisi da uporabljamo enega od že obstoječih ali uvedemo nov slovenski izraz.

Eden od kazalcev, ki nam vsaj okvirno razkriva glavne tokove v povezovanju Slovencev z ustvarjalnostjo drugih narodov je število izdaj **dvojezičnih slovarjev** v Sloveniji. Do te informacije smo se dokopali na osnovi celotnega pregleda vseh izdanih dvojezičnih slovarjev v času od 1949 do 1992 leta. Pri tem se pokaže, da po tej poti, t.j. neposredno, slovenščina sploh ni vzpostavila stika s 16 državnimi evropskimi jeziki. V Sloveniji po letu 1949 nismo dobili nobenega slovarja slovenskega jezika z - beloruskim, bolgarskim, danskim, estonskim, finskim, grškim, islandskim, kazakstanskim, letonskim, litvanskim, nizozemskim, norveškim, portugalskim, romunskim, švedskim in ukrajinskim. Tudi to nam potrjuje, da je naše odpiranje v Evropo zelo različno in enosmerno, saj se v glavnem osredotoča in omejuje na štiri zahodnoevropske jezike (angleški, nemški, italijanski, francoski), s tem, da se je v preteklosti med njimi pojavljal še srbohrvaški, ki pa je medtem že izgubil nekdanjo vlogo.

Ta problematika presega okvir in namen moje razprave na tem mestu. Vsekakor pa predstavlja izziv za nadaljnje raziskovanje, ki bi lahko bolj določno razkrilo, kako se Slovenci vključujemo v tokove medkulturnega in mednarodnega komuniciranja v evropskem kontekstu.

4. Internacionalizacija znanosti in vprašanje jezika

Naj kar v izhodišču tega poglavja izpostavim podatek, da so od vseh člankov, objavljenih v znanstvenih revijah v stoletju 1880- 1980, tisti, ki so bili objavljeni v slovenskem jeziku, predstavljali le 0,05 %. Največ jih je bilo objavljenih v angleščini, nato v francoščini, nemščini, ruščini in - seveda glede na našo maloštevilnost razumljivo - šele v kategoriji "drugi jeziki" se pojavlja tudi slovenski z 0,05% (Tsunoda, 1983). Če se torej slovenski delež objav v znanstvenih revijah omejuje le na **pet stotink odstotka**, nam to veliko pove o naši odvisnosti od znanstvene literature v tuji jeziki in o absurdnosti vsakršnih poizkusov ozemeljskega in inštitucionalnega zapiranja oz. "zabubljanja" (Mlinar, 1992b). Tako kot so nam že pokazale izkušnje iz naše polpretekle dobe, se omejevanje mednarodnih povezav v znanosti zelo hitro pokaže v njenem zaostajanju v razvoju. Znanstveno delovanje sodi med tista področja, ki najbolj izrazito uresničujejo model razvojnih sprememb v smislu medsebojne odvisnosti procesa diferenciacije in integracije. V tem smislu ni presenetljivo, da imamo v Sloveniji vrsto specializiranih znanstvenikov, ki se kot edini pri nas ukvarjajo s svojim ozkim predmetnim področjem.² Zato ne morejo računati da bodo v Sloveniji našli bodisi družabnike pri svojem delovanju bodisi občinstvo, ki bi lahko v polni meri izkoristilo rezultate njihovega dela. Skratka v takšnih primerih je najbolj očitno, da se znanstveno delovanje ne more omejiti na ozke nacionalne okvire, še zlasti majhnega naroda oz. države kot je Slovenija. V preteklosti je prihajalo do absurdne situacije, ko je država sicer zaradi deklarativne privrženosti in podpore znanstvenemu delovanju le-to tudi financirala, hkrati pa je iz ideoloških razlogov omejevala mednarodne znanstvene stike. To je pomenilo, da tudi dosežena spoznanja niso prišla do potencialnih uporabnikov. Objava v slovenščini je bila nekakšna samoprevara, bolj v korist samemu avtorju kot komurkoli drugemu.

Danes so sicer odpadli nekdanji ideološko politični razlogi za omejevanje "tujih vplivov", hkrati pa se zastruje vprašanje lojalnosti do svojega naroda in njegovega jezika. Tako se raziskovalci znajdejo v **navzkrižju povsem nasprotnih pričakovanj**. Po eni strani naj bi skrbeli za slovenski jezik, za slovensko terminologijo in - to konec koncev pomeni - tudi objavljali v slovenskem jeziku. Po drugi strani pa mora po že danes veljavnih "pravilih igre" raziskovalec izkazati svoje rezultate predvsem v mednarodnem merilu in v mednarodni konkurenci uspeti z objavljanjem v najuglednejših strokovnih revijah (predvsem v angleščini). Tako pa je konec koncev negativno sankcioniran, če objavlja v slovenskem jeziku.

Tu gre za očitno neusklajenost med politiko razvoja znanosti in jezikovno politiko v Sloveniji. Ker gre za spopad najpomembnejših družbenih vrednot, se zdi, da se politika ne prizadeva, ali pa celo zavestno izogiba, da bi opredelila smeri razreševanja tega nasprotja. Vse je prepuščeno posameznikom, da se znajdejo, kakor vedo in znajo, pa če tudi na vsakem koraku ugotovijo, da prispevek v eni smeri hkrati pomeni zapostavljanje druge.

² Pri tem ne gre le za nekakšne izjemne primere, kot bi mogoče nekateri razumeli predmetno področje pred nekaj leti umrlega akademika Viktorja Korošca, ki se je ukvarjal s hetitskim pravom, Hamurabijem ipd.

Kolikor pa raziskovalec prevzame nase eno in drugo, bo lahko le ugotovil, da sta obe nalogi toliko zahtevni, da ga s tem v znatni meri onemogočata v primerjavi z mednarodno najbolj uspešnimi kolegi od drugod.³ Zato pa je vse več publikacij, ki izhajajo npr. v raznih evropskih državah (v Nemčiji, na Nizozemskem, pa tudi pri nas in na Hrvaškem ipd.), ki se ne držijo več strogega pravila objavljanja v enem jeziku, temveč vključujejo tudi druge prispevke, seveda spet predvsem v angleškem jeziku.

Pri nas prihaja do sprememb v času podobno kot v drugih evropskih državah. Na splošno znanstveni delavci povečujejo delež objav v angleškem jeziku, vendar pa gre pri tem za pomembne razlike med znanstvenimi področji, še večje pa so razlike med posamezniki. Če primerjamo npr. objave rednih in dopisnih članov SAZU v času od 1980 do 1989 vidimo, da s svojimi objavami v angleščini najbolj izstopajo člani razreda za matematične, fizikalne in tehnične vede (III) in znotraj tega razreda spet najbolj uveljavljeni posamezniki, ki skorajda vsa svoja besedila objavljajo v angleščini. Ob tem je tudi očitno, da humanistične in do neke mere družboslovne discipline predstavljajo določeno posebnost, saj so v večji meri vezane na proučevanje specifičnih razmer in tudi namenjene "ciljnemu občinstvu", ki ga večkrat lahko najdejo znotraj Slovenije.

**PRIKAZ OBJAV REDNIH IN DOPISNIH ČLANOV SAZU PO JEZIKIH
OD 1980 DO 1989 LETA**

Razred ⁴	Število objavljenih bibliografij	Število objav	OBJAVE PO JEZIKIH				
			sloven.	srbohrv.	angleš.	nemški	drugo
I	124	1217 (100%)	65,32%	19,47%	6,33%	5,18%	3,70%
II	114	89 (100%)	80,18%	13,25%	1,89%	2,45%	2,23%
III	99	738 (100%)	17,35%	1,08%	80,35%	0,81%	0,41%
IV	60	376 (100%)	73,40%	4,79%	13,56%	6,12%	2,13%
V	27	342 (100%)	65,21%	18,42%	2,34%	1,74%	12,28%
VI	61	288 (100%)	51,04%	19,10%	21,87%	6,25%	1,74%
	485	3859 (100%)	59,32%	12,96%	20,96%	3,57%	3,19%

(Vir: Objavljene bibliografije v letopisih SAZU od leta -1980-1989)

Ugotovljene razlike predstavljajo izziv, ki bo terjal še nadaljnje pojasnjevanje in usklajevanje med politiko razvoja znanosti in jezikovno politiko v Sloveniji.

5. Sklepna misel

Odpiranje Slovenije v svet, zastruje vprašanja o ogroženosti slovenskega jezika, navzlic dejstvu, da smo končno tudi Slovenci vzpostavili svojo lastno državo. Gre za paradoks, da je sedaj vdiranje tujega celo manj obvladljivo, kot pa v preteklosti, ko je

³ Tudi nemški kolegi npr. ugotavljajo, kako težavno - tj. finančno in časovno zahtevno - je hkrati objavljati v dveh jezikih, npr. v nemškem in angleškem).

⁴ Razredi SAZU: I. za zgodovinske in družbene vede, II. za filološke in literarne vede, III. za matematične, fizikalne in tehnične vede, IV. za naravoslovne vede, V. za umetnost, VI. za medicinske vede.

prostorska oddaljenost hkrati predstavljala tudi zaščito jezikovne in kulturne identitete, ki se je izoblikovala na slovenskem ozemlju. Vendar pa spremembe, do katerih sedaj prihaja, lahko primerneje označimo s tem, če rečemo, da gre za **preobrazbo**, ne pa za **razkroj**. To preobrazbo lahko spremljamo kot prehod od identitete, ki je temeljila na podlagi teritorialnega ločevanja, k identiteti na podlagi selektivnega povezovanja v evropskem in svetovnem merilu. Tako kot se znotraj Slovenije povečuje jezikovna heterogenizacija, tako po drugi strani - na podlagi nove telekomunikacijske tehnologije - slovenski jezik, tako kot jeziki malih narodov nasploh, dobivajo tudi nove možnosti, da se "reorganizirajo" v globalnem merilu.

Hkrati pa v samem jeziku ne moremo statično vztrajati pri dihotomni izključnosti domačega in tujega. Vse več je tistega, kar doživljamo - in še zlasti mlajše generacije doživljajo - kot skupno, tako Slovenci kot "tujci", s katerimi smo si tako zmeraj manj tuji. To pa ne pomeni, da se odrekamo samim sebi.

Literatura:

Bergsdorf Wolfgang (1984)

Angriff auf die Sprachbarrieren, Neue Kommunikationschancen durch "Neue Medien"?, Publizistik, 3-4, 29. Jahrgang 1984

Camilleri Joseph A., Jim Falk (1992)

The End of Sovereignty?, Aldershot, Edward Elgar Publishing Limited

Corner Trevor (1984)

Education in Multicultural Societies, London, Croom Helm

De Swaan Abram (1991)

Notes on the Emerging Global Language System: Regional, National and Supranational, Media Culture and Society, Vol. 13, Nr. 3

Delcourt Jacques, Roberto Papini (1987)

Pour une Politique Europeenne de la Culture, Paris, Economica

Destefano Johanna S. (1989)

The Growth of English as the Language of Global Satellite Telecommunications, Space Communication and Broadcasting, 6

Domenak Žan-Mari (1991)

Evropa: Kulturni izazov, Beograd, Prosveta

Dukić Zvezdana (1990)

Mjesto sociologije u sistemu znanosti: Citatna analiza triju domaćih socioloških časopisa, Revija za sociologiju, Vol. XXI, No. 3

Edwards John (Ed.) (1984)

Linguistic Minorities, Policies and Pluralism, London, Academic Press

Etiemble Rene (1973)

Parlez-vous franglais?, Paris, Gallimard

Falk Richard (1990)

Evasions of Sovereignty, v: R.B.J. Walker, S. H. Mendlovitz

Ferguson C.A., Gumperz J.D. (1973)

Variety, Dialect and Language, v: J.P.B. Allen and S. Pit Corder (Eds.), Reading for Applied Linguistics, London, Oxford University Press

Findabl Olle (1989)

Language in the Age of Satellite Television, European Journal of Communication, Vol. 4, No. 2

Fishman Joshua A. (1977)

English in the Context of International Societal Bilingualism, v: Fishman J., Cooper R., Conrad A., The Spread of English: The Sociology of English as an Additional Language, Rowley, Mass., Newbury House Publishers

Flaitz Jeffra (1988)

The Ideology of English, Berlin, Mouton de Gruyter

García Ofelía, Ricardo Otbeguy (1989)

English across Cultures, Cultures across English, Berlin, Mouton de Gruyter

Gradišnik Janez (1993)

Slovensko ali angleško?, Celje, Mohorjeva družba

Gradišnik Janez (1986)

Naš jezik, Trst, Založništvo tržaškega tiska

Grosman Meta (1994)

Ali angleščina res ogroža druge jezike, tudi slovenščino?, Delo - Književni listi, 2. junija 1994

Jernudd Björn H., Michael J. Shapiro (1989)

The Politics of Language Purism, Berlin, Mouton de Gruyter

Južnič Marija (1987)

Dvojezičnost: Izguba ali pridobitev identitete?, Teorija in praksa, let. 24, št. 12

Južnič Stane (1983)

Lingvistična antropologija, Ljubljana, FSPN, Univerzum

Katunarič Vjeran (1993)

Interkulturalizem, Teorija in praksa, 30, št. 1-2

Labrie Normand (1992)

The linguistic construction of the European Community, Ontario, Institute for Studies in Education

Laponce J. A. (1987)

Languages and Their Territories, Toronto, University of Toronto Press

Laskin L. Paul, Abram Chayes (1975)

International Satellite Controversy, Society, 12 (6)

Logar Tine (1993)

Slovenska narečja, Ljubljana, Mladinska knjiga

Loi N° 75-1349 du 31 décembre 1975, relative à l'emploi de la langue française, Journal officiel du 4 janvier 1976

Mlinar Zdravko, Mirko Poštrak (1991)

Svetovna homogenizacija in/ali kulturni pluralizem, Teorija in praksa, 28, št. 12,

Mlinar Zdravko (Ed.) (1992a)

Globalization and Territorial Identities, Aldershot, Avebury

Mlinar Zdravko (1992b)

Teritorialna in institucionalna zaprtost družboslovnega delovanja, Teorija in praksa, 29, št. 11-12

Mlinar Zdravko (1994)

Individuacija in globalizacija v prostoru, Ljubljana, SAZU

Nordenstreng Kaarle, Herbert Schiller (Eds.) (1993)

Beyond National Sovereignty: International Communications in the 1990s, Norwood, N. Y., Abley

Phillipson Robert (1992)

Linguistic Imperialism, Oxford, Oxford University Press

Pogačnik Jože (ur.) (1987)

Slovenska misel, Ljubljana, Cankarjeva založba

Ramovš Fran (1935) Historična gramatika slovenskega jezika, VII - Dialekti, Ljubljana

Shenan Margaret (1991)

Teaching about Europe, London, Cassell, Council of Europe Series

Slovenska matica v Ljubljani - Mesto Ljubljana, (1993)

Tuji kapital na Slovenskem: Želje, stanje in posledice, Ljubljana, Gradivo s posvetovanja, 30. marec

Tarver Heidi (1989)

Language and Politics in the 1980s: The Story of U.S. English, Politics and Society, Vol. 17, No. 2

Tombinson John (1991)

Cultural Imperialism: A Critical Introduction, London, Pinter Publishers

Toporišič Jože (1991)

Družbenost slovenskega jezika, Ljubljana, Državna založba

Tsunoda Minoru (1983)

Les langues internationales dans les publications scientifiques et techniques, Sophia Linguistica, Sophia University Linguistic Institute for International Communication

Walker R.B.J., Mendlovitz, H. Saul (1990)

Contending Sovereignities, Lynne Rienner Publishers, London

Zakon o gospodarskih družbah (1993)

Uradni list Republike Slovenije, št. 30

Summary

Language Changes and the Opening of Slovenia toward the World

The changes Slovene is undergoing today and the feeling it is being threatened cannot be only attributed to carelessness in the use of the language, but must also be viewed within the wider context of a transformation of the territorial and social organization, characterized by a transition from frontal division to selective connections in a wider space. The domestic-foreign dichotomy is no longer static; the two are growing ever closer and their common points are increasing. Language is ever less an immutable fact given at birth, and ever more the result of a conscious choice. The spreading of English also lessens the dependence on neighboring nations.

The fund of knowledge that is not being translated into Slovene at all or is translated with great delay is growing, especially in the case of (indirect) contacts with smaller nations. The language politics and the politics of science are at odds, which hampers scientific development.